

**НАЦИОНАЛЕН ПОЛИТИЧЕСКИ ИНСТИТУТ
„ДИМИТЪР БЛАГОЕВ”**

**СОЦИАЛНИ ИДЕИ,
ДВИЖЕНИЯ И ПОЛИТИКИ**

**ИЗСЛЕДВАНИЯ НА НАЦИОНАЛНИЯ
ПОЛИТИЧЕСКИ ИНСТИТУТ „ДИМИТЪР БЛАГОЕВ”**

София, 2014

**ЕДИННИЯТ УЧЕБНИК ПО ИСТОРИЯ НА РУСИЯ;
ПАТРИОТИЧНО ОБРАЗОВАНИЕ ИЛИ КРАТЪК
КУРС ПО ИСТОРИЯ НА ВКПБ**

Дарина Григорова

Дарина Григорова е доктор по история, доцент в ИФ на СУ „Св. Климент Охридски“, ръководител на Евразийския център VIA EVRASIA. Преподава нова и съвременна история на Русия. Научните и интереси са насочени към историята на идеите в Русия през XIX и XX век, руският либерализъм, евразийството, руската национална идея, развитие на постсъветска Русия. Автор на монографиите „Свобода и самодържавие. Руският либерализъм в края на XIX век. С., 2007“ и „Евразийството в Русия. С., 2008“.

Darina Grigорова. THE UNIFIED SCHOOLBOOK OF RUSSIAN HISTORY: PATRIOTIC EDUCATION OR SHORT COURSE ON THE HISTORY OF THE COMMUNIST PARTY OF THE SOVIET UNION (BOLSHEVIKS)

„I fully agree that there should be some canonical version of our history“, Vladimir Putin's statement at the first conference of the All-Russia People Front, on Mars 2013. This article is focused on patriotic ideology of Putin's Post-Soviet Russia, based on conservative values and seeking the Russian National Identity. The idea of single standard transformed into unified history schoolbook is provoking a public discussion about plurality in history between historians and politicians since 2009 until now.

The government is defending the state perception on the Great Patriotic War against the attempts to falsify history – especially the Soviet one, and is trying to consolidate the Russian nation. On the other hand, the Russian society is divided into pro-Stalin and anti-Stalin groups with their own version of history, depending on their political values. The author explores the political, ideological and academic reasons for new historical terms and periodization in the single history concept draft: „Eurasian“ in place of

„Russian“, „Ancient Rus“ in place of „Kievan Rus“, „Dependence of Russian lands by the Golden Horde“ in place of „Tatar-Mongol yoke“, „the Great Russian Revolution“ in place of „the Great October Revolution“ and „the February Revolution“ etc. This research analyses the different sources of documents, speeches (Vladimir Putin's), newspaper articles and interviews about Russian history as a political issue.

Keywords: patriotic ideology, Russian National Identity, history, nation.

„Трябва да има някаква каноническа версия на нашата история. [...] Ако ние на Изток изучаваме една история, на Урал втора, в европейската част трета, това ще разруши единното пространство на нашата многонационална нация“¹. Владимир Путин, Ростов-на-Дон на 29 март 2013 г.

Едва ли руският президент има предвид създаването на нов канон, това и в съветско време не бе постигнато, макар че доста усилия се положиха (в последвалите си изказвания по темата Путин не употребява тази лексика, ако не е бил лапус по Фройд, разбира се). Канонът не допуска алтернативно виждане извън него, а историята като всички хуманитарни дисциплини е призвана да възпитава критично мислене, а не политкоректно клакьорство.

Интересът на Путин към историята не е спорадичен, а е породен от неговата политическа философия, проявена още в първия му президентски мандат, и изповядваща максимата/мантрата на Александър Солженицин за „опазване на народа“ („сбережение народа“), или за изграждането на патриотична идеология на мястото на съветската. Грижата за паметта на нацията става неотменна част от вътрешната политика на Русия именно при Путин и се изразява не само в периодичния контрол върху историческото образование, но и в създаването на:

1. *Нови национални празници* – 4 ноември² (друг е въпросът какъв е резултатът – вместо обединение, разединение

¹ Путин поддържал идею единного „канона“ преподавания истории России. – РИА Новости <http://ria.ru/society/20130329/929918860.html> (30.03.2013).

² 4 ноември 1612 г. – приема се като начало на освобождението на Москва от поляците; Путин го обявява за „Ден на народното единство“; по Григорианския календар 4 ноември е денят на Казанската Богородица. – Б. а.

чрез Руския марш, припознал този ден и заличил вековната му връзка с Богородица); 1 август (от 2013 г. е подписан указът за обявяването му за Паметна дата за руските воини, загинали през Първата световна война).

Възкресяването на паметта за Първата световна война е част от патриотичната концепция на Путин. Този избор е странен, ако не е свързан само с предстоящата 100-годишнина, защото краят на тази война е началото на съветска Русия, разрушила Романовата, и трудно може да се превърне в сплотяващ елемент от бъдещата национална идея в постсъветско време.

Първата световна война е може би една от най-безсмислените войни за Русия – руското общество така и не открива обединителна идея въпреки първоначалната еуфория и припознаването ѝ като „втора Отечественна“. Последвалата Велика Отечественна война и 9 май засенчват още по-силно Първата световна, защото не може да се сравнят денят на Победата с катастрофалната загуба след 1914 г. Съдбата на тази война е да остане в паметта на изследователите и писателите, но не и в масовото съзнание.

В новата периодизация в културно-историческия стандарт за единен учебник неслучайно е приета за гранична 1914-а, а не 1917 г., но тази синхронизация с Модерната история на Европа е изкуствена за Русия и с нея основателно не е съгласен деканът на Историческия факултет на МГУ акад. Сергей Карпов.

2. *Нови национални герои* – Пьотър Столипин (още през 2001 г. се създава Фонда за изучаването на наследството на П.А. Столипин³, който издава документи, речи, спомени на съвременници, а през 2013 г. открива и негов паметник в Москва). Един от участниците в проекта Андрей Сорокин, директорът на РГАСПИ (Руският държавен архив за социално-политическа история), се надява Столипин да затъмни паметта за Сталин: „не мога да не си давам сметка, че Столипин като личност, като исторически деец, е фигура право противоположна

³ Фонд изучения наследия П.А. Столыпина. <http://www.stolypin.ru/proekty-fonda/izdaniya-fonda/> (10.01.13).

на предишния кумир – Сталин”⁴.

3. *Запазването на съветските символи*, свещени за всички поколения в Русия и до днес, свързани с Победата от Великата Отечественна война:

а) от една страна, 9 май (но с плътно опакован мавзолей, когато се провежда тържественият парад на Червения площад, което е стилистичен показател за липсата на реставраторски амбиции у властта, настроена изцяло прагматично);

б) от друга страна, музиката на химна – Глинка при Елцин бе заменен със съветския химн при Путин, чийто трети текст пак написа Сергей Михалков, но тази мелодия символизира не толкова тоталитарното минало, както се опитаха да я критикуват някои либерални публицисти, а най-вече 1943-а година, когато е създадена, Интернационалът вече не се изпълнява, а съветската армия е в настъпление до голяма степен благодарение на националния подем от възкресените от Сталин герои на Святата Рус. Музиката на съветския химн от 1943-а е звукът на Победата – асоциация, с която дори „Патриотичната песен“ на Глинка не може да се мери.

4. *Директивен подход към патриотизма* – още на 16 февруари 2001 г. е публикувана първата държавна програма за „Патриотичното възпитание на гражданите на Руската федерация за 2001–2005 г.“. Програмата предвижда военнопатриотична система на възпитание, като още в този текст се споменава за „противодействие на изопачаването и фалшификацията на историята на Отечеството”⁵.

След постановлението на правителството се създава концепция за патриотичното възпитание на гражданите на Руската федерация, публикувана през 2003 г., където се официали-

⁴ Сорокин, А. К. Зачем России единый учебник истории?

<http://www.polit.ua/print/articles/2013/10/29/history.html> (09.01.13).

Государственная программа „Патриотическое воспитание граждан Российской Федерации на 2001–2005 годы”. – Российская газета,

http://www.rg.ru/official/doc/postan_rf/122_1.shtm (24.02.11).

зира понятието „малката Родина” („малая Родина”)⁶.

На всяка петилетка се приема нова, допълнена патриотична програма, като се въвежда и паметен медал „патриот на Русия”⁷.

Резултатът от този административен подход към патриотизма освен тоновете бумажина с повтарящи се дефиниции е стимулирането на краеведските изследвания, организирането на държавни междурегионални конкурси за „малката Родина”, с което се възражда интересът към местната история в провинцията на Руската федерация.

Ако вътрешната причина за специалното внимание на Путин към историята е споделената философия на Александър Солженицин, то външнополитическата е опитът за подмяна на паметта за Победата от 1945-а в официалната лексика на Европейския съюз (най-вече в бившите съветски републики в Прибалтика, не скриващи симпатиите си към нацизма, и в Полша), от постсъветския лагер – в Грузия при Михаил Саакашвили, а също и в Украйна. В последната, според президента на власт, при Виктор Юшченко, колаборационистът Степан Бандера беше обявен за национален герой, докато Виктор Янукович го детронира от украинския пантеон.

Външнополитическата зависимост за предприемането на политически решения за историческата памет в Русия е последователна последните години. Външният натиск, разпознаван от руските съвременни консерватори (Сергей Нарышкин, Наталия Нарочницкая, Игор Панарин и др.) като „информационна война”, а също „кибер война” („сетевая война”, Александър Дугин), всъщност представлява естествената трансформация на Студената война, и в момента се изразява в борба за културно-политическо

⁶ Концепция патриотического воспитания граждан Российской Федерации <http://gospatriotprogramma.ru/the-concept-of-patriotic-education-is-the-basis-of-the-state-program-the-concept-of-patriotic-education-of-citizens-of-the-russian-federation.php/the-concept-of-patriotic-education-is-the-basis-of-the-state-program/> (24.02.2011).

⁷ Медал „Патриот России” http://www.urokiistorii.ru/sites/all/files/image/news/medal_patriot.jpg

влияние далеч зад пределите на политическите граници.

Оттук и търсенето на „канонична” история в името на патриотичното образование на постсъветска Русия започва далеч преди предложението на Путин за създаване на единен учебник по история през 2013 г.

През 2009 г. Европейският парламент обявява 23 август за „Ден в памет на жертвите на сталинизма и нацизма”, приравнявайки некоректно двете явления с конкретната препратка към 23 август 1939-а (пакта Рибентроп–Молотов), забравяйки изборително за Мюнхен 1938-а.

Реакцията на руската власт напомня на съветските рефлексии и Сергей Нарышкин, ръководителят на Администрацията на президента Дмитрий Медведев, въвежда понятието „честна история”⁸, а впоследствие оглавява създадената през май 2009-а „Комисия за противодействие на опитите за фалшификации в историята в ущърб на интересите на Русия” (2009–2012)⁹. През същата година започва и т.нар. Архангелско дело, или „Делото на историците”¹⁰ (2009–2011), легитимиращо историческата цензура паралелно и в противовес на действащия Закона за реабилитация на жертвите от политическите репресии (в сила от 1991-а).

Още през юни 2010 г. на заседание в Руската държавна библиотека Държавният патриотичен клуб към партия „Единна Русия”, учреден 2008-а, предлага да се въведе „единен държавен учебник по история”¹¹. Координатор на клуба е депутатката Ирина Яровая, известна с крайно консервативните си виждания.

Въпросът за единния учебник по история обаче е дали

⁸ Нарышкин, С. Е. Честная история – ключ к формированию доверительных отношений между народами, с. 1. <http://obrazovanie.viperson.ru/data/200908/naryshkin.pdf> (19.09.09)

⁹ Григорова, Д. Г. „Честна история” – история и власт в постсъветска Русия. – В: Русия, Европа и светът. Сборник с материали от международна конференция. София 28–29 септември 2009 г. С., 2012, 483–490.

¹⁰ Григорова, Д. Г. „Делото на историците”, или за историческата цензура в постсъветска Русия. – В: Университетски четения по архивистика. Т. 2. С., 2013, 43–49.

¹¹ Яровая, И. ГПК выступает за введение в школах государственного учебника истории. <http://www.patriotplatform.ru/news/0x7001.html> (20.12.13).

руската бюрокрация няма да възприеме буквално думите на президента за „канонична“ история и в усърдието си да изпълни поредната директива няма да се отличава много от местните власти в Пенза и други градове, покриващи дървените къщички по пътя на олимпийския огън през 2014 г. с платна за фасадна декорация. Пресъздаването на митичните „Потьомкенски села“ („Потемкенские деревни“) от времето на Екатерина Велика в крайна сметка се превръща в архетип на чиновническото поведение в Русия.

Единен или единствен учебник по история на Русия?

Академичната общност скептично приема идеята за единен учебник по история на Русия, въпреки че става дума за гимназиално ниво, а не за университетско, което вече би било идеологически подход. На ниво гимназии преподаването на историята е част от неизбежното създаване на национална митология, което държи общността в едно цяло – ирационално, но цяло, докато ролята на университета е разрушаването на тези митове, но това е надграждане на познанието за посветени, т.е. за историци и хуманитаристи, които далеч не са мнозинството на нацията.

В този смисъл идеята за единен учебник за гимназиалния курс не е еретична, нито мракобесна, всяка държава съхранява паметта си в зависимост от националните си интереси, изграждайки свой държавен историко-културен стандарт. Неслучайно първоначалната идея за „единен учебник“ плавно преминава към „единна концепция“ за учебници, а не учебник по история, на което специално внимание обръща акад. Александър Чубарян¹².

Споровете около създаването на руски исторически стандарт за гимназиално преподаване очертават няколко *разде-*

¹² Альбац, Е., Цуканова, Л. Единый учебник для разорванного общества. Нужна ли нам единая история? Александр Чубарян v/s Андрей Зубов. – *The New Times*, № 39 (306) от 25 ноември 2013. <http://newtimes.ru/articles/detail/74548>

лителни линии за историческата общност – и за тази, която пише, учебниците, и за тази, която преподава в училищата.

Идеологическият подход

Първата разделителна линия е *идеологическият подход*. Страхът от идеологизиране на миналото владее тази част от руското общество, живяла и в Съветския съюз, въпреки че по конституция в Руската федерация „никаква идеология не може да се установява в качеството на държавна или задължителна“¹³.

Страхът е основателен, защото висши бюрократи с учителски опит не скриват одобрението си за идеологизирането на миналото. Людмила Бокова, зам.-председател на Комитета на Съвета на Федерацията по конституционно законодателство, правови и съдебни въпроси, и развитие на гражданското общество (2012–2017, мандат) в кръгла маса „Учебникът по история – нов прочит“, организирана от РИА Новости на 13 юни 2013 г., направо заявява: „Учебникът трябва да бъде идеологизиран“, като оправдава тезата си с опасността от „фалшификации на историята“, а накрая в отговор на въпрос от залата завършва с пожеланието: „Ние бихме искали в идеалния вариант концепцията да се прехвърли и в учебниците за вузовете“¹⁴!

Благите намерения в конкретния случай в очите на Людмила Бокова са заради „консолидацията на обществото“, което е чиновническият подход към патриотизма.

Привържениците на идеологизирания подход към историята обясняват това със „своеобразния либерален монопол в ръководството на историческата наука в Русия“ и предлагат въвеждането на „държавническа идеологическа концепция“¹⁵ –

¹³ Конституция Российской Федерации. Глава 1. Основы конституционного строя. Чл. 13, ал. 3. <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-3.htm> (10.01.2013).

¹⁴ РИА-Новости. Круглый стол: Учебник истории: новое прочтение. 13.06.13 – В: *Историки России*. <http://school.historians.ru/?p=1104> (01.09.2013)

¹⁵ Багдасарян В.Э., Абдулаев Э.Н., Клычников В.М., Ларионов А.Э., Морозов А.Ю., Орлов И.Б., Строганова С.М. Школьный учебник истории и государственная политика. М., 2009, 7–8,

държавническата идеология като противовес на неолибералната.

Дали Русия обаче се отказва от неолиберализма въпреки заявената консервативна позиция на последната реч на Путин пред Федералното събрание в края на 2013 г.? Сложно е да се каже категорично, имайки предвид разрушителната реформа на РАН, която за момента разгражда академичната наука, а не я съгражда...

Патриотизмът е естествената замяна на съветската идеология след 1991-а, но подходът към него не може да бъде административно-команден и идеологически, защото това ще го обезсмисли и превърне в мъртва дума.

Оценката на Сталин

Идеологически обаче е подходът към миналото и в самото руско общество – едностранчиво според либералните или консервативните, или сталинистките си ценности. Либералите не търпят уравновесената оценка за Сталин, проф. Андрей Зубов (МГИМО) предлага да се въведе „нравствен критерий“, а съветският режим да се заклейми както нацисткия в Германия¹⁶. Симпатизиращите историци на Сталин пък го назовават „ефективен мениджър“ в ръководството за гимназиални учители на А. В. Филипов (2007), предизвикало с тази си трактовка обществен скандал. И това е втората разделителна линия – оценката на съветския период и най-вече на Сталин.

Самата идея за „нравствен критерий“ не среща особена популярност, защото едно е да се разглежда критично сталинската престъпна в много отношения политика по отношение на съветските граждани, а съвсем друго е да се заклейми Сталин наравно с Хитлер и да се внуши комплекс за малоценност в руското съзнание, което както и да възприема Йосиф Висарионович, не може да го изключи от Победата на 9 май 1945-а.

Дали победата ще е благодарение или въпреки Сталин –

¹⁶ Нужен ли единъ учебник по истории — дискуссия в „Воскресном вечере“ В. Соловьева. – В: *Православие и мир*, 4 март 2013. <http://www.pravmir.ru/nuzhen-li-edinij-uchebnik-po-istorii-diskussiya-v-voskresnom-vechere-v-soloveva/>

няма значение, исторически мястото му е и в този върхов за съветската нация момент (именно тогава тя се ражда – след този катаклизъм). Така поставен въпросът за Сталин – от нравствена гледна точка, много не се различава от решението на Европейския парламент за 23 август и уеднаквяването на нацизма със сталинизма, което е некоректно сравнение и е подчинено на политически пристрастия, имащи пропаганден характер, а не на академична оценка.

За да се избегне напрежението между сталинисти и антисталинисти, в новата концепция за единния учебник се въвежда понятието „съветски вариант на модернизацията“, което включва индустриализацията, колективизацията, ГУЛАГ, споменава се за Катин. Този подход се определя като „дуализъм“ и е разумен, и се отхвърля озаглавяването на сталинското управление като „сталински социализъм“. Както възкликвава акад. А. Чубарян „Все пак съветската история – нея я имаше...“.

Александър Ципко използва понятието „сталински социализъм“, но не одобрява, че в стандарта не са показани „уроците от разпада му“ през 80-те години. Изобщо идеята за исторически шаблон не му допада, определя я като „шестидесетническа“¹⁷ (заради атеизма и равнодушието към селячеството и православно духовенство), защото не вижда как могат да се съчетаят двата вида патриотизъм – руският и съветският: „Ако за вас Русия е преди всичко православна християнска страна и всичко най-важно – националните светини, достиженията на националните дух, култура – свързани с православието, то за вас герои ще бъдат всички тези, които, започвайки от Сергей Радонежски и завършвайки с участниците на „Белия поход“, почитали Святата Рус и умирали за нея. Но ако за вас Русия – това е преди всичко страната, която е извършила великата революция от 1917 г., коя-

¹⁷ Шестидесетници – предшествениците на дисидентството в СССР, възникват от средата на 50-те – 60-те години, представени от писатели, художници, философи и др., тази част от съветската интелигенция, която се разочарова от сталинизма, но няма политически амбиции за промяна на системата, а за връщането ѝ към ленинските принципи. – Б. а.

то уж е открила на човечеството новия, комунистически път на развитие, то вашият патриотизъм вече ще бъде съветски и герои за вас ще бъдат, напротив, всичките тези, които са разрушавали старата царска Русия и по този начин са разчиствали пътя към светлото атеистично бъдеще на човечеството”¹⁸.

Съчетанието на руския и съветския патриотизъм обаче е възможно – Путин го доказва със съвместяването на 9 май с новите руски герои от имперското минало.

Александър Ципко идеализира белите и демонизира червените в Гражданската война, като предлага в концепцията да се разграничат белия и червения терор като принципно различни: „Болшевиките са убивали хората преди всичко заради тяхната класова принадлежност, за възможни престъпления против новата власт. Белите са разстрелвали хората за реално доказано нарушение на законите на военното време”¹⁹. А. Ципко забравя за еврейските погроми при белите и за другите им цивилни жертви. Неговият поглед е характерен за умерените православни националисти-патриоти, които са склонни да идеализират Романовата империя.

Любопитно е решението в новата концепция за съветската окупация на Прибалтика по време на Втората световна война. За да не се употреби терминът „окупация”, се използва английският absorption (включване) едновременно с руския „вхождение” (влизване), който обаче предполага доброволност. Това напомня за особената чувствителност на руската историография за XIX век, която вместо „колонизация” на Кавказ или Средна Азия предпочита термина „воссоединение” („възсъединяване”).

Акад. Сергей Карпов определя като „дълбоко неправилно” да се дефинира Руската империя като колониална: „Каква колониална политика, когато ние сме влагали в присъединените територии повече, отколкото сме получавали? Русия е дала образование, интелектуална среда, ресурси, фактически е била до-

¹⁸ Ципко, А. О шестидесетничестве и русском патриотизме. – *Независимая газета*, 18.11.2013. http://www.ng.ru/ideas/2013-11-18/9_patriotism.html (23.11.13).

¹⁹ Пак там.

пор. А в по отношение на Европа – Русия е била победителка на Наполеон и е можела да диктува волята си, но ние практически нищо не получаваме от това. И това се повтаря не един път”²⁰.

Всъщност самите прибалтийски републики, които в момента най-настъргено демонизират СССР, нямат никакви скрупули за съветските граници, които им оставя Кремъл, това важи най-вече за Литва, която получава столицата си Вилнюс плюс цялата си южна територия от Полша именно от съветската армия. Но това е синдром, характерен за всички бивши съветски републики.

Новият културно-исторически стандарт от 2013 г.²¹ отхвърля термина „пакта Рибентроп–Молотов” с „договор за ненападение между СССР и Германия 1939”, което дори и вярно – няма как да изтрие имената на главните участници, но зависи как ще се разработи абзацът в самите учебници, които ще се представят на конкурса на Руското историческо дружество, след което независимо жури от академични представители и общественици ще изработят експертната си.

Терминологични промени и периодизация

Третата разделителна линия са терминологичните промени в новата културно-историческа концепция от 2013 г.

От периода на средновековна Русия най-интересно е премахването на термина „Киевска Рус”, заменен с „Древна Рус” и „Древноруска държава”. Любопитното е, че в Украйна въпреки националните страсти в учебниците по история „Киевска Рус” все още е легитимно понятие.

Политкоректното обяснение на „древноруската държава” е, че тя е „не само от славяни, но и от номади от тюркския свят”, както признава акад. Александър Чубарян това е била

²⁰ Карпов, С. П. Без всякого самоуничтожения. Концепция нового школьного учебника практически готова. – *Взгляд*, 12 октомври 2013. <http://www.vz.ru/society/2013/10/12/654555.print.html> (23.11.13).

²¹ Концепция нового учебно-методического комплекса по отечественной истории – *Коммерсант*, 26 септември 2013, № 175 (5206). <http://www.kommersant.ru/docs/2013/standart.pdf> (26.09.2013).

идея на казански, т.е. татарски историк, който даже настоявал да се въведе терминът „евразийска държава“ още за този период, но компромисът бил новият термин „степен коридор“²².

Настина не само славяни, но и тюрки са представители на средновековна Русия, „Киевска Рус“ се въвежда като политически термин чак през XIX век. От друга страна, пряката връзка на „Древна/Киевска Рус“ с християнството, което е част от европейската култура, няма нищо общо с тюрките в руските предели. Безспорно има привнесен татаро-монголски елемент в руската култура и език на битово ниво, но те не са водещи. Отказът от „Киевска Рус“ е политическо и идеологическо решение, с него няма нито да се оправят отношенията с украинците, нито ще се задоволят амбициите на татарските историци.

Друг термин, който се премахва, е „татаро-монголското иго“, заменен със „зависимост на руските земи от ординските ханове“. Целта е не само да се откажат от „игото“, но и от етническата характеристика на носителите му – татаро-монголите, за да се избегнат неприятности в интерпретацията в Татарстан, което само по себе си, ако не е идеологически, то е чисто политически подход към историята, и резултатът едва ли ще е очакваният.

Татарските общественици не са против идеологическия подход като държавническа рамка, а срещу доминирането на „славянското“, „руското“ и „европейското“ в историята на Русия, което държат да се замени с „евразийско“. Рафаел Хакимов, вице-президент на Академията на науките в Република Татарстан: „Обективната история и икономическата потребност... изискват признанието на евразийския характер на Русия. Още днес фактическото състояние на историческото съзнание сред регионите на страната открива съществено разминаване по този въпрос. Докато в руските учебници славяните през Карпатите мигрират към Киев, а варягите се спускат по реките към Новгород, в учебниците на Татарстан вече процъфтява Тюркският хаганат. Всичко това не може да бъде оставено като регионален компонент, защото засяга

²² Альбац, Е., Цуканова, Л. Единый ...

основните характеристики на днешната държава.”²³.

До голяма степен желанието на татарите се изпълнява. Новата концепция въвежда определението „евразийски контекст“ – „евразийско“ и за средновековната история, както и „Евразия“ вместо „Русия“: „Външната политика на руските земи в евразийски контекст, ср. XII – нач. на XIII век“; „Народи и държави в Евразия XIII и XIV век“. Навремето „История на СССР“ започваше от ранното средновековие, а не от 1922 г., сега в по-мек вариант и не за всички периоди се въвежда историята на „Евразия“, вместо на „Русия“.

Ако досега евразийската лексика беше предимно част от геополитическия речник за векторите на руската външна политика на Изток, то от 2013 г. за първи път това понятие официално се въвежда в периодизацията на руската история, което означава, че то се масовизира.

До създаването на културно-историческия стандарт евразийството е само в понятийния апарат на неоевразийците от руските общественици – най-вече на Александър Дугин, който не е популярен извън консервативните среди, многозначителен е провалът на неговата партия „Евразия“ (2001–2003), но също показателно е и възкресяването ѝ през 2012 г., както и намерението да участват в парламентарните избори през 2016-а – едва ли самостоятелно, но вероятно като част от Общонародния фронт.

Евразийската следа в новия историко-културен стандарт, който ще бъде навигатор на авторите на единния учебник, личи и в липсващите класически определения за управлението на Петър Велики: „вестернизация“ и „европеизация“, което е вече идеологическа автоцензура (не бих я нарекла цензура, защото няма такива указания, очевидно е престараване в съветски стил/рефлекс).

Премълчаването на „европеизацията“ дори може да се нарече академическа неточност, защото именно при Петър Русия се европеизира в светско отношение, когато се създава модерната държава наред с империята. В религиозно отношение

²³ Хакимов, Р. С. Учебник истории не должен сеять вражду среди казанцев. – www.business-gazeta.ru/article/89374/ (12.10.2013).

Русия се европеизира за първи път при Владимир с приемането на християнството.

За Петър I авторите на стандарта използват единствено понятието „модернизация“, която определят като „жизнено важна национална задача“. Изобщо, за всички периоди е характерно специалното отношение към националната политика.

Още един премахнат термин от класическата историография е „Великата Октомврийска Революция“, както и предхождащата го „Февруарска“ революция, обобщен от „Великата Русийска Революция“ (1917). Тук желанието е да се представи целият процес, без да се рискува да се спори за това дали е „революция“ или „преврат“, или и двете последователно.

За нова Русия концепцията предлага също своя периодизация:

1991–1993, „постсъветска Русия“; 1993–2000 и 2000–2012. Да се ограничи „постсъветска Русия“ с периода на Августовската република (1991–1993), която дори не присъства като термин, е твърде изкуствено и необосновано както хронологически, така и тематически. Логиката, че с новата конституция от 1993-а приключва постсъветският период, е лишена от аналитичен коментар.

Втората горна граница на „постсъветска Русия“ е 2012 г., предложена от самия Путин при встъпването му в третия президентски мандат, което е по-основателно.

Третата горна граница на „постсъветска Русия“ съм склонна да приема, че ще бъде 2018-а, защото личностният фактор в руската история винаги е бил много силен, а в случая факторът „Путин“ не по-малко. Самият той едва ли може да избяга от себе си, а поведението му с просветения авторитаризъм в консервативен стил и прагматична външна политика няма как по друг начин да се определи освен като „постсъветско“.

От политкоректни съображения в новия стандарт липсва определението „преврат“ за събитията от октомври 1993 г., когато Елцин стреля с танкове по Белия дом и така поставя началото на президентската република. Налага се понятието „тра-

гическите събития в Москва, октомври 1993 г.“, което само по себе си може да се използва за много епизоди от руската и съветската история и е безлично, и най-малкото неаналитично, с което определено не би стимулирало мисленето на учениците.

Премахва се и вече полученото гражданственост понятие „Чеченска война“ 1–2. За първата чеченска война при Елцин (1994–1995) се въвежда терминът „военно-политическа криза“, а за втората чеченска (1999) – „военен конфликт“.

Ако се сравняват с Кавказката война през XIX век, действително посочените конфликти трудно могат да бъдат наречени войни, но причината да се избегне терминът не е в продължителността, колкото в смисъла на думата „война“, тя лесно може да се свърже с „националноосвободителна“ или „сепаратистка“ според гледната точка, докато „конфликти“ и „кризи“ има по всяко време във всички държави.

Политическа или всекидневна история: държавата или човекът в историята?

Един от начините, ако не да се избегнат разделителните линии, то поне да се тушират, са дискусиите за методологическия подход към руската история. Всеобща подкрепа намира предложението да се избегне монопола на политическата история, и да се обърне внимание на всекидневния живот, и на примера на човешки съдби да се илюстрира държавното развитие. Разнообразява се политическата история с културологичен и антропологичен подход, което е плюс и само би обогатило гимназиалния учебник, като се запазва хронологическият, или линейният подход, за разлика от англосаксонския модел.

Споровете са главно относно това кое направление да преобладава – държавническото или културологическото. Акад. Сергей Карпов защитава държавническия подход, разбирайки го като прагматичен и зависим от „вековните геополитически интереси на Русия“: „Под геополитически интереси на Русия аз разбирам не политиката на съвременното ръководство, а основният вектор на

развитие на руската държавност, разширяването на териториите на север, изток, запад и юг. Това са векторите на развитието и трябва да се разбира и обяснява защо и в какви периоди те са били именно такива. За това не трябва да се избяга от това точно и ясно да говорим за социално-икономическите процеси²⁴.

Дали обаче ще има ефект от единния учебник за историческото оgramотояване на руските младежи? Самуил Шурухт, бивш учител по история, не без тъга констатира, че „нашите деца учат не за да получат знания, а за да вземат матурата. По скоро утвърдения федерален държавен стандарт (ФГОС) историята е избирателен предмет за матура. Т.е. каквите и прекрасни учебници да се направят, реално те ще бъдат усвоявани от тези, които планират да кандидатстват с история”.

Самуил Шурухт прилага и безмилостната статистика: „През 2013 г. на матура са се явили 783 хиляди ученици, от които история са избрали 141 хиляди – 18% от общото число. [...] А ако се добави, че 12% от явилите се на матура позорно са се издънели, то не става съвсем ясно по какъв начин учебно-методическият комплекс ще повиши нивото на историческото образование”²⁵.

Заклучение

„Каноничната” история е част от програмирането на патриотизма като нова идеология на постсъветска Русия и е симптом за най-важния проблем за руснаците след 1991-а – националният. През ХХ век, а и не само (1812 г.), Русия показва, че никоя държава или група от такива не могат да успеят да я завладеят отвън, но тя сама може да се разруши отвътре, ако го пожелае – така става и през 1917-а, и през 1991-а, и в двата случая националният фактор е особено силен.

Идеологията обаче винаги умъртвява патриотизма неза-

²⁴ Карпов, С. П. Без всякого самоуничтожения.

²⁵ Шурухт, С. Единый учебник истории как исторический момент. – Санкт-Петербургские Ведомости, 06.09.2013, № 171, http://www.spbvedomosti.ru/article.htm?id=10301849@SV_Articles (20.12.13).

висимо от аспектите си – леви, десни, центристски и прочее. Неслучайно и съвременната идеология, възцарила се след края на Студената война – глобализацията, е против патриотизма и суверенитета на националната памет, неолибералният универсализъм на пазара се противопоставя на социалните функции на държавността.

Високата култура е престижна и може да съществува като достъпна за всички само благодарение на държавата, пазарът се ориентира по масовия вкус, който е далеч от класиката във всички отношения. Държавата поощрява теоретичната и фундаментална наука (стратегията на бъдещето), губеща за пазара, ориентиран към приложната наука (тактиката на днешния ден).

На фона на тази нова битка на ХХI век – битката между пазара и държавата, заменила тази за разделението на властите и демокрация (от 1789-а до 1991-а), Русия избира за себе си определението „социална държава” (по конституцията от 1993-а), от една страна, а – от друга, се ориентира към патриотизма като защитен механизъм от глобализацията по Западен образец. Защото самата Русия предпочита своя модел на глобализация – евразийският, който е прагматичен, но и консервативен като идеология в противовес на неолиберализма.

Евразийството обаче може да бъде успешно само във външнополитически план като руски вариант на глобализация, и то прагматичен, какъвто е досега, а не идеологически, докато във вътрешнополитически план трябва да се заложи на възстановяването на понятието „руска” култура, не „русийска”, а от тук и на реабилитирането на понятието „русский” („руснак”) наравно с „россиянин” („русиянин”) – първото да остане национална принадлежност – руснак е този, който е част от руската култура, независимо от етническите си корени, докато „русиянин” да остане гражданска/политическа принадлежност.

Националната идея на постсъветска Русия, която би неутрализираща националният фактор за дестабилизация на държавата, не може да бъде „евразийска”, нито „русийска”, а само „руска” като част от руската култура, която е европейска!